

Andrei Șerban

Niciodată singur

Fragmente dintr-o galerie
de portrete

Cuvânt înainte de Toma Pavel

POLIROM
2021

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i> (Toma Pavel)	5
<i>Prefață</i>	11
Sanda Manu și Radu Penciulescu	
Primii mei profesori	15
Ellen Stewart	
„Stră-stră-strănepoata“ lui Arhimede.	25
Peter Brook	
A nu fi... sau a fi de ajutor	36
Liviu Ciulei	
Artistul care a schimbat fața teatrului românesc	42
Lucian Pintilie	
Un geniu cinic cu suflet pur	50
Priscilla Smith	
O actriță care a spus nu celebrității	57
Meryl Streep	
Darul empatiei sau chemarea gloriei	68
Ana Maria Narti	
Dramaturgul – actor nevăzut.	78
Radu Beligan	
Capul plecat sabia nu-l taie.	87

Aureliu Manea	
Un Artaud român	92
Ulla și Niky Wolcz	
Același crez, aceeași vocație	96
George Banu	
<i>Entre-deux</i>	103
John Cage și Merce Cunningham	
Muzica tăcerii și sunetul pașilor de dans	110
Philip Glass	
În căutarea terenului pur	115
Plácido Domingo, Gwyneth Jones, Natalie Dessay	
O tripletă de aur	122
Lev Dodin	
Omul din spatele statuii	133
Pina Bausch și Peter Pabst	
Totul trebuie să vină din inimă, să fie trăit	141
Roberto Alagna	
Instinctul bestial de supraviețuire	148
Ingmar Bergman	
<i>A șaptea pecete</i> . Totul e să fii pregătit	155
Andrei Tarkovski	
„Sensul existenței e, înainte de toate, să învingem răul care zace în noi“	160
Kirill Serebrennikov	
Victimă? Erou? Simbol al rezistenței?	166
Andriy Zholdak	
Dialog despre regia de operă	173
Gellu Naum (și Lygia)	
„Eu am fost legat cu limba de Carpați“	181

Bill Segal	
Sunt cu toții îngerii, doar că ei nu știu	188
G.I. Gurdjieff	
Singurul război util e cel cu mine însumi.	194
Schițe de portrete ale unor actori care ne-au părăsit.	201
Emil Botta	202
Leopoldina „Poldi“ Bălănuță	206
Florian „Moțu“ Pittiș	208
Gina Patrichi	210
George Constantin	212
Ștefan Iordache	215
Gheorghe „Gigi“ Dinică	217
Carmen Galin.	221
Ovidiu Iuliu Moldovan	223
Ruxandra „Tita“ Sireteanu	225
Alexandru „Ducu“ Darie	227
Ion „Pino“ Caramitru	231
<i>Postfață</i>	235

Plácido Domingo, Gwyneth Jones,
Natalie Dessay

O tripletă de aur

Am lucrat cu mulți și diverși cântăreți pe scenele mari de operă. Cu unii m-am înțeles bine, cu alții mai puțin. Dar situațiile în care am simțit că există o chimie cu totul aparte între mine și soliști au fost rare. Am avut imensa șansă de a lucra cu Gwyneth Jones și Natalie Dessay, două soprane cu un talent dramatic ieșit din comun, care ardeau fizic pe scenă în fața publicului. Marele, unicul **Plácido Domingo** a avut o relație de iubire cu amândouă (pe scenă!). Încep cu el.

„Ai picioare frumoase...“, au fost cuvintele rostite cu mândrie, într-o română perfectă, de Plácido Domingo la prima noastră întâlnire la Covent Garden pentru opera *Turandot*. Hm!... știam că e însurat, că îi plac femeile... „Ce vrea oare să spună?!“, mă întrebam. Privirea mea nedumerită l-a pus pe gânduri. „Doream să-ți fac plăcere, să-ți arăt că vorbesc românește“, a adăugat, ceva mai nesigur. Am zâmbit amuzat și am amânat pentru după repetiție dezlegarea misterului picioarelor frumoase, când mi-a povestit că, în timpul primului său angajament ca tânăr solist, s-a îndrăgostit de o faimoasă, frumoasă și talentată soprană română și ea l-a învățat aceste cuvinte care, l-a asigurat, vor face plăcere oricui le va auzi (începând cu ea însăși, probabil). Crezând că reprezentau un fel de salut cald și prietenos,

Plácido le declama jovial ori de câte ori întâlnea un român. A râs cu poftă de el însuși când a înțeles festa pe care i-o jucase glumeața româncă și a concluzionat că va trebui să fie mai selectiv pe viitor.

Era pentru prima oară când lucram atât cu Domingo, cât și cu Gwyneth Jones. Pentru Gwyneth era debutul ca Turandot; avea emoții și dorința să iasă extraordinar, așa că venise cu o săptămână mai devreme ca să repetăm în liniște și concentrare. Întrebarea era cum se va integra Plácido și dacă va accepta ceea ce schițam deja împreună. Eram relativ agitat, neștiind cum va primi ideile mele. Avusesem câteva experiențe destul de tensionate cu alți tenori celebri (Alfredo Kraus, Franco Bonisolli), dar Gwyneth m-a asigurat că Plácido e un artist inteligent și flexibil, care niciodată nu creează probleme. Într-adevăr, deși de-abia aterizase de la Buenos Aires, unde cântase cu o zi înainte, era plin de energie, cu zâmbetul pe buze, gata de lucru, iar anecdota picioarelor frumoase a ajutat și ea la relaxare. Oricum, cu căldură și șarm, Plácido te face să crezi din prima clipă că îl cunoști de-o viață, așa că a fost nu numai ușor, ci și foarte plăcut să lucrez cu el. Faptul că știa deja rolul (îl cântase de mai multe ori) era un avantaj. Cert e că a înțeles și a acceptat sugestiile mele fără rezerve și, într-un timp extrem de scurt, a recuperat decalajul. Era obișnuit să lucreze foarte rapid și să înmagazineze intenții și nuanțe fără să uite nimic. Pentru celebra arie *Nessun dorma*, dificilă pentru tenori, i-am cerut ceva neobișnuit, considerat excentric de unii, dar care corespunde stării personajului – să sară în extaz de la înălțime în timp ce atinge nota cea mai dificilă a ariei, pe care fanii de operă o așteaptă cu sufletul la gură. A acceptat bucuros să încerce și a reușit. Tenorii care l-au urmat în multele reluări (spectacolul a rămas în repertoriu la ROH peste 30 de ani) au refuzat să se miște, stând încremeniți de teamă să nu

rateze vocal momentul-cheie. Un artist ca Domingo, în care se combină fericit o tehnică vocală perfectă, o fină inteligență muzicală, abilitate actoricească și farmec personal, dublate de disciplină și rigoare în pregătire, se bucură de o libertate imposibil de atins în absența acestor calități. Într-o zi de odihnă ne-a invitat pe Gwyneth și pe mine la el acasă (deținea locuințe în toate orașele care au scene importante de operă) și ne-a surprins cântând „ceva special, din iubire pentru tot ce e spaniol“: zarzuela. Era o serie de melodii tradiționale pe care le învățase la 9 ani, pe când își urma părinții în turnee prin Spania și America Latină. Când Gwyneth l-a întrebat uimită de ce cântă frenetic și în ziua oficială de repaus în loc să se odihnească, Plácido a mărturisit că vocea lui sună mai bine cu cât cântă mai mult, în special când alternează o varietate de muzici. „Parcă înfloresc!“, a concluzionat, și așa era.

După triumful pe care Domingo și Gwyneth Jones l-au avut în *Turandot*, când spectacolul nostru a debutat la Olimpiada de la Los Angeles, înainte de a fi reluat la Royal Opera House, ne-am îmbrățișat toți trei și apoi nu l-am reîntâlnit pe Plácido decât nouă ani mai târziu, la Viena. Noul director de atunci, Ioan Hollender (care își începuse cariera cu un eșec răsunător și risca să-și piardă jobul, deci avea nevoie urgentă de un mare succes), ne-a invitat pe amândoi să lucrăm la un nou proiect cu *Povestirile lui Hoffmann*. Abia așteptam!

După Puccini, Offenbach... ce putea fi mai entuziasmant decât să ne revedem pe un material atât de diferit, mi-am zis! În plus, Hoffmann ca personaj romantic și plin de frământări se potrivea ca o mănușă fină temperamentului artistului căruia, cum recunoaște singur, îi place „să sufere“ pe scenă, în timp ce în viață Plácido e exact opusul – mereu vesel, optimist și curtenitor. Exact așa era când a apărut la

repetiții, cu o întârziere de câteva zile, din cauza programului supraîncărcat. Statutul de superstar ajută și el! Ceva era totuși schimbat. Celebritatea îi crescuse exponențial după ce, împreună cu Pavarotti și Carreras, făcuse ocolul lumii cu concertele celor *trei tenori*. O statistică arată că, la 52 de ani (vârsta lui de atunci), cântase în peste 3.000 de spectacole (de două ori mai mult decât Maria Callas în întreaga carieră). Până la acea dată interpretase 80 de roluri, întrecându-i pe Pavarotti și chiar pe Caruso. Era aparent același Domingo, dar simțeam că nu mai avea aceeași seninătate, nici liniștea cu care uimise toată echipa de la *Turandot*. Nu se mai concentra total, ca în urmă cu nouă ani. În fiecare pauză avea convorbiri telefonice, fiind asaltat de businessmeni sau de jurnaliști. Presiunea continuă a contractelor, agenților și producătorilor era palpabilă. Ca orice megastar, era în pericol să devină *proprietatea lor*. Într-o seară, la un pahar, am atins în treacăt acest subiect și îmi amintesc că m-a emoționat ce mi-a spus: „Știu să mă apăr. Singurul lucru la care visez e să mă simt liber să fac doar ce vreau. În clipa asta mă bucur că lucrez cu tine Hoffmann“.

Înainte de discuția cu el, mă gândeam ce ironie este că numele i s-ar putea traduce „duminică liniștită“! Auzindu-l vorbind cu calm despre vortexul în care îl credeam prins, mi-am dat seama că în el poate chiar este încă un loc cu o duminică liniștită. Și așa a fost la repetițiile la Staatsoper. Până la premieră, l-am văzut la fel de deschis și de doritor să încerce idei și sugestii, chiar dacă nu erau comode pentru el, întocmai ca la *Turandot*. În același timp, încerca să ajusteze totul conform posibilităților de care dispunea. E adevărat că se menaja, în special vocal, deseori marca, se conserva pe cât posibil. Cristian Badea, care a dirijat superb premiera noastră cu *Hoffmann*, poate atesta de câte ori i-a cerut Domingo să intensifice ritmul sau să crească volumul

orchestrei, astfel încât publicul sau criticii să nu observe când a omis unele note înalte. Era normal să fie prudent, altfel nu ar fi atins longevitatea carierei ca nimeni altul.

Și manifesta același spirit generos față de colegii de distribuție. Nu doar față de Gwyneth la *Turandot* și Natalie la *Hoffmann*, ci față de toți – staruri sau nu, coriști, figuranți, tehnicieni. La Viena, triumful a fost egal cu cel de la Covent Garden. Cum Hoffmann, rănit și umilit de eșecurile amoroase, găsea refugiul în scris, la aplauze Plácido jubila eliberat. Pentru el, după atâta suferință, uralele însemnau reînviere.

Mi-a rămas în memorie o întâlnire întâmplătoare noaptea târziu, după premieră. Plecam a doua zi și, după ce mi-am strâns lucrurile din cabină, mă îndreptam spre ieșire, traversând scena în semiîntuneric, când l-am zărit pe Plácido în penumbră. Mi-a mărturisit că îi place să stea o clipă singur pe scena goală după reprezentație. „E aproape ca o superstiție: îmi iau rămas-bun, cu dorința să revin.“

A revenit de multe ori la Viena, chiar și ca bariton (roluri pe care a început cu timpul să le cânte, folosindu-și cu inteligență capacitățile vocii, apoi chiar ca dirijor). Nu am mai lucrat împreună pe scenă, dar, cam zece ani mai târziu, la premiera mea cu *Cellini* la Met, am găsit la intrarea artiștilor un pachet din partea lui, cu urarea tradițională în operă *In bocca al lupo*, împreună cu un vin rar de colecție. Am fost impresionat de gestul lui amical. Apoi, când era director la National Opera din Washington, DC, m-a invitat să montez *Turandot*, spectacolul pe care încă îl aprecia, deși mai jucase Calaf în zeci de alte producții între timp.

Ca tenor, bariton, dirijor, director de case de operă, angajamentele păreau să nu se oprească pentru Plácido. Și totuși, șocant de neașteptat, recent a avut loc „crucificarea“ lui, decisă și pusă în aplicare de mișcarea Me Too. După ce a

captivat în ultima jumătate de secol milioane de ascultători, după ce i-a ajutat pe foarte mulți tineri și tinere să studieze muzica și să aibă o carieră în operă, după ce a contribuit cu o energie inepuizabilă la renașterea acestei arte, cariera lui a fost rapid și violent oprită, fiind acuzat de hărțuire sexuală (pe drept, pe nedrept sau într-un mod calomnios abuziv, cum cred cei care-l susțin și-l apără?). Încă visa la atâtea proiecte și nu intenționa să încetinească. Tocmai mă pregăteam să întreb dacă va mai putea reveni, când am aflat că deja a făcut-o în multe locuri din Europa, unde a concertat ca solist și dirijor. Dar nu în America. Mă bucur pentru el.

In bocca al lupo, Plácido!

Dame Gwyneth Jones, una dintre cele mai mari soprane wagneriene ale secolului XX, s-a născut într-o mică localitate din Țara Galilor și, după spusele ei, ar fi rămas toată viața o secretară anonimă, dacă nu și-ar fi descoperit vocea și nu ar fi studiat la Royal College of Music din Londra. E cert că, în lipsa acestui parcurs al lui Gwyneth Jones, lumea operii ar fi fost văduvită de o voce având forța de a face să vibreze candelabrele dublată de o uluitoare prezență dramatică. Am fost norocos să lucrez cu ea. Era de acum celebră. Făcuse parte deja din distribuția faimoasei producții cu tetralogia lui Wagner a lui Patrice Chéreau. Întâlnirea lor a fost pentru amândoi un fel de revelație: el venea din lumea teatrului și a ajutat-o să-și descopere talentul adevărat de actriță, ea l-a inspirat cu forța ei de concentrare și cu curajul de a încerca ceva nou. I-am fost recunoscător lui Chéreau în timpul lucrului cu Gwyneth la *Turandot*, pentru că se simțea cât de important fusese pentru ea că l-a întâlnit pe acest mare regizor, precum și cât de multă influență avusese el în dezvoltarea ei. Cum *Turandot* era o piatră de încercare în cariera ei, venise foarte pregătită. Studiase rolul cu Eva Turner,